

Escola nostra'15

Clarió, l'associació de pares en defensa del català, organitza la primera escola d'estiu a diferents viles del Matarranya. [p.4]

Cinga Fòrum 2015

Amb el títol "Retrobant el passat", l'IEBC ha programat unes sessions al voltant de la situació dels béns artístics i culturals de la comarca. [p.7]

TEMPS DE FRANJA

digital.23

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

15 anys de Garbinada

El grup de teatre de Mequinensa ens explica la seua història i evolució, i ens exposa els nous projectes. També la relació amb l'obra de Moncada. [p.10]

Adéu a la Teresa Maria

El 26 de setembre ens deixà l'activista i professora mont-rogina Teresa Maria Ballester, persona clau en la reivindicació del català a secundària. [p.17]

La fruita per terra

[p. 8]

Sumari

- 2 Cartes dels lectors
- 3 Editorial
- 4 Matarranya
- 7 Baix Cinca
- 10 Entrevista
- 12 Llitera
- 13 Ribagorça
- 14 Cultura
- 15 Tema del mes
- 16 Aragó
- 17 Galeria de Personatges
- 18 Països Catalans

Imatge coberta: Fruita dolça de la Cooperativa del Torricó (Llitera).
Foto ©Carles Terès.

TEMPS DE FRANJA digital 23

Edita:

C. Major 4, 44610 Calaceit. T. 978 85 15 21
 • Associació Cultural del Matarranya
 • Consells Locals de la Franja
 • Institut d' Estudis del Baix Cinca-IEA
 • Centre d' Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès i Isabel Calaf
 info@teresantolin.com

Gestió i administració: Cèlia Badet

Cap de redacció i maquetació gràfica:
 Isabel Calaf • tempsdefranja@gmail.com

Consell de redacció:

El Matarranya: Josep M. Baró, M. D. Gimeno, José Miguel Gràcia, Artur Quintana, Carles Sancho.

El Baix Cinca: Pep Labat, Rosa Arqué, Carme Messeguer i Hugo Sorolla.

La Llitera i la Ribagorça: Carles Barrull, Josep Espluga, Glòria Francino i Josefina Motis.

Aragó: Màrio Sasot.
 PP.CC.: Hugo Sorolla.

Fotografia:

Marina Barrafon, Sigrid Schmidt Von der Twer.

Opinió: Esteve Betrià, Quim Gibert, Merxe Llop, Vicent de Melchor, Juli Micolau, Joaquim Montdús, Ramón Mur, Francesc Ricart, M. Teresa Serrano, Ramon Sistac, Natxo Sorolla, Carles Terès i Joaquim Torrent.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín s.c.
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellés

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calaceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saldí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papereria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roours:** Llibreria Serret.

Cartes dels lectors

Sobre la independència de Catalunya

Hem de veure el procés cap a la independència que viu Catalunya amb l'esperança que en un futur puguem tenir de veïns a una República Catalana i sobirana.

Una Catalunya amb estructures d'estat es veurà beneficiada amb la cultura i la llengua on el català passarà a ser l'idioma nacional, independentment de la cooficialitat també del castellà.

Per influència i mimetisme repercutirà a tota l'àrea catalanoparlant de la Franja que veurà situat el seu idioma a l'estatus de llengua oficial i pròpia d'un Estat Europeu amb reconeixement internacional, li agradi o no als sectors més reaccionaris espanyols i aragonesos.

Al mateix temps representarà una empena al desenvolupament econòmic de tota la nostra zona, la qual està dintre de l'àrea d'influència comercial de Lleida i a dues hores de Barcelona, futura capital d'Estat, amb tot el que això comporta per al desenvolupament econòmic, cultural, sanitari, universitari, científic, etc.

Alfred Larroya Cabrerizo

Fraga (Baix Cinca) - Calella (El Maresme)

A València (capital) es parla valencià?

He estat aquest estiu tres dies de vacances a València. A part de passar-m'ho molt bé a la platja de la Malva Rosa i visitant la part

antiga i els fastuosos edificis de la Ciutat de les Arts i les Ciències, etc., m'ha sorprès una cosa. No he aconseguit parlar amb ningú en català ni l'he sentit parlar-lo enlloc. Tan desolat estava davant un fet tan luctuós (la desaparició d'una llengua mil·lenària a la capital d'un dels antics regnes de la Corona d'Aragó) que, contemplant una manifestació contra la Llei Mordassa vaig sentir parlar en valencià a tres persones de la meua edat, amb cara de vells militants sindicalistes i em vaig adreçar a ells i els vaig abraçar i felicitar-lo efusivament, com si fossen els últims exemplars d'una espècie en extinció.

Felip Berenguer

Saldí

Metge català a Fórnols el 1923

El 1923 l'alcalde de Fórnols, a través d'un anunci al diari barcelonès *La Vanguardia*, demanava per a la seua vila un metge que parlara català per atendre als seus veïns perquè entenem, que, majoritàriament, no entenen el castellà. Cent anys més tard, alguns alcaldes de les nostres viles encara no saben la llengua que parlen la gent de les seues poblacions gràcies a les ocurrències dels nostres polítics. Aragonès oriental, LAPAO, "llengua aragonesa pròpia del Aragón Oriental", matarranyenc, xapurreau, "llengua aragonesa predominante del Aragón Oriental", català, xapurreat, calaceità... No hem avançat gaire en la qüestió lingüística a les nostres viles en l'última centúria.

Arnau Timoneda

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a: tempsdefranja@gmail.com

COMARCA DEL

INSTITUTO DE ESTUDIOS ALTOARAGONESES
 Diputación de Huesca

Diputació de Lleida

INSTITUT D'ESTUDIS ILERDENCS
 Fundació Pública de la Diputació de Lleida

Revista de les Comarques Catalanoparlants d'Aragó

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

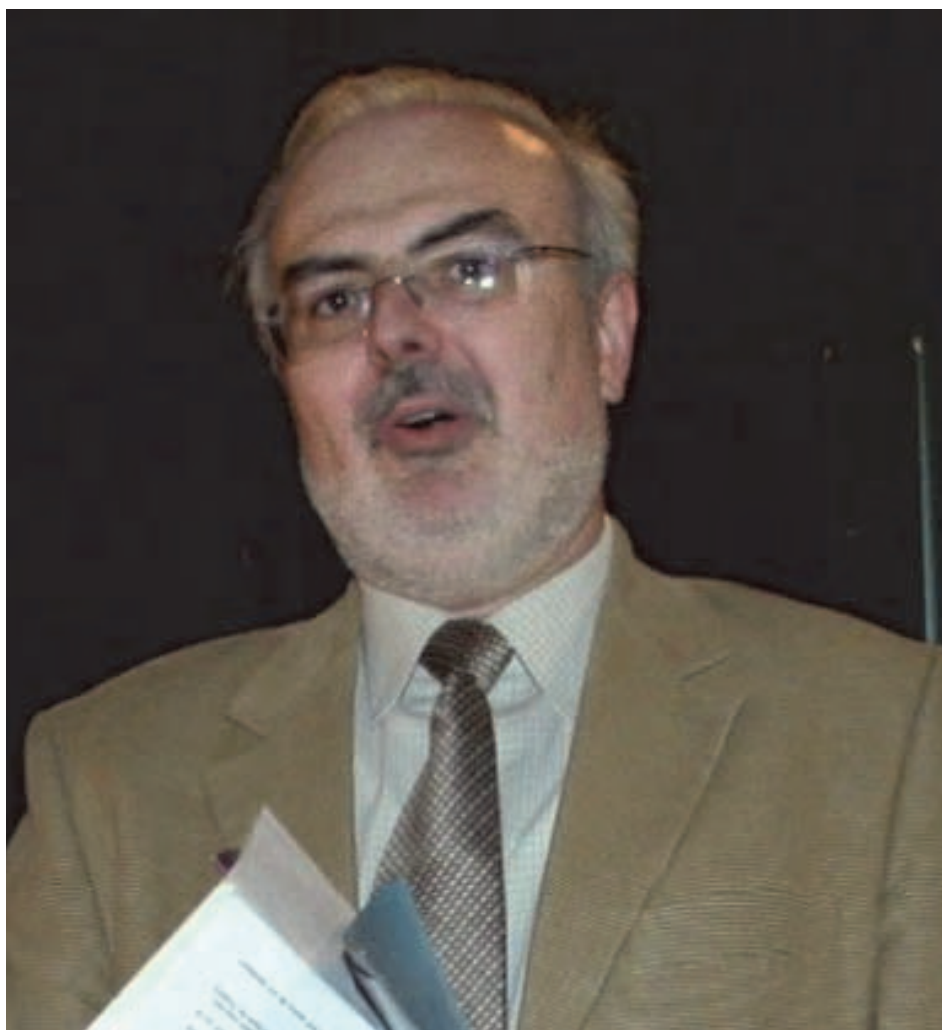
tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els subscriptors de *Temps de Franja* que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a **administracio@ascuma.org** per a rebre els pdf dels números digitals

Els temps estan canviant

Vivim, sense cap mena de dubte, uns temps accelerats. Després de la transició democràtica espanyola hem tingut més de trenta anys d'estabilitat política i d'una, en general, bonança econòmica alternada amb crisis cícliques, gairebé sempre superades per èpoques de creixement. Una etapa de la nostra història on, com en el temps de la Restauració (1874-1931), dos partits — a L'Aragó amb un tercer que feia de crosca — s'han anat alternant en el poder. És evident que la crisi econòmica actual, d'especial virulència, ha començat a alterar aquesta estabilitat, i també ho és que, un cop pacificat — o estabilitzat — el conflicte basc, ha estat Catalunya, a través esta vegada d'amplis moviments de masses, qui ha actuat de revulsiu de la política espanyola. Tot plegat, combinat amb la nul·la capacitat de pacte, la manca total d'empatia i la gestió políticament erràtica del Partit Popular des del govern de Madrid, ha portat per reacció i per instint de supervivència nous vents de canvi, especialment constatables en els territoris de la Corona d'Aragó.

Les crisis econòmiques solen portar associades crisis de valors, augmentades per l'efecte d'uns canvis socials i una revolució en les relacions humanes i en la comunicació sense precedents. El capitalisme global, la mundialització, Internet, etc., han fet que tant els ciutadans com les societats que els apleguen tinguen la sensació de sentir-se desdibuixats i apartats del protagonisme en la història a què tenen dret. En èpoques així, les sensibilitats identitàries solen estar a flor de pell. Això explica per què alguns sectors de la nostra societat més propera, la de la Franja, acostumats com tothom i per consuetud a aguantar calladament la submissió política, econòmica, cultural i lingüística, han experimentat segurament per primera vegada sentiments d'indignació per tot l'espectacle, ben penós, que el govern de coalició PP-PAR ens ha ofert esta darrera legislatura amb el tema de la llei de llengües. I segu-

José Ignacio López Susín
D.G.A.

rament també explica el perquè de la caiguda d'eix govern i els de color semblant del País Valencià i les Illes Balears.

Al marge del camí que pugua emprendre Catalunya, els governs dels altres territoris de la Corona tenen una situació delicada de gestionar, i per a resoldre-la caldrà prendre solucions valentes. I encara és tot plegat més complicat perquè són governs formats damunt coalicions complexes i conjunturalment difícils, i perquè hi ha molta feina a “desfacer entuertos” (o a “enderezar tuertos”, que és el que realment deia el Quixot...). En el cas d'Aragó, per exemple, la nova administració no es pot pas limitar a restablir la situació anterior a l'arribada del PP al poder. Ha d'anar molt més enllà, perquè la llei de l'any 2009, al marge de ser sota molts punts de vista insatisfactòria (opinió en tot cas manifestada

reiteradament per lectors i col·laboradors de *Temps de Franja*), ni tan sols es va arribar a desplegar.

L'obertura d'un període de discussió d'una nova llei obre una expectativa d'incertesa encara més gran. Estos processos solen ser molt llargs, i tots som conscients que la llengua no pot esperar més. Com diuen, “quan fou mort el combregaren”. La creació d'una direcció general de Política Lingüística tanmateix és, sens dubte, un pas en la bona direcció. I el nomenament de José Ignacio López Susín, un lluitador històric pels drets de les llengües d'Aragó, compromès amb la recuperació de l'aragonès i amb sensibilitat cap al català més que demostrada, també. Ara caldrà molta pedagogia, però, sobretot, molta audàcia, astúcia i fins i tot una mica d'enteniment (i de pressupost, naturalment).

Escola Nostra '15

1a Escola d'Estiu Clarió

// CARLES SANCHO

Escola Nostra '15 és el títol de la 1a Escola d'Estiu organitzada per l'associació de pares del Matarranya en defensa de la llengua catalana Clarió. "El programa es dirigeix a xiquets i famílies, però també està obert a tot el públic. Totes les activitats són gratuïtes i no cal inscripció prèvia, excepte aquelles activitats en què s'especifica".

En esta primera convocatòria es van organitzar quatre jornades a diferents viles de la comarca i a totes hi va haver una amb gran assistència de públic menut i gran que donava suport a la nova experiència. A més l'Escola d'Estiu va tindre l'encert de comptar amb la col·laboració de moltes entitats locals i comarcals: la Comarca del Matarranya, ASCUMA, les AMPES de Queretes, Valljunquera i la Freixnedada, les diferents associacions culturals locals, Espai de So i l'ajuntament de la Freixnedada.

Va començar la programació el 31 de juliol amb una jornada dedicada al folk a càrrec d'Espai de So i les activitats de música i ball es van desenvolupar a les poblacions de Montroig i la Portellada. A la primera vila, a la tarda, hi va haver un taller de ball tradicional del Matarranya i un altre de construcció d'instruments musi-

Escola nostra '15
L'escola d'estiu **CLARIÓ**
Estimen la nostra llengua

divendres 31 de juliol - JORNADA FOLK a càrrec d'Espai de So
Mostrarem al Saló Cultural:
17 a 18 h Taller de ball tradicional del Matarranya (ball sol i agarrat i mostra de construcció d'instruments musicals)

La Portellada, present de les poemes
20 a 21 h Taller de ball tradicional del Matarranya (ball sol i agarrat)
22 h Bureo Folk: ball de participació (obra acompanyat per diversos músics de les Temes de l'Ebre i el País Valencià)

dissabte 1 d'agost
Queretes, trobada al parc infantil
10-13 h Excursió: Som arqueòlegs.
Visita guiada i taller a càrrec de Joan Lluís Camps de l'associació Medievo.
Desplaçament amb vehicles propis.
Inscripció prèvia a Magde Aragones: 67836306

dimecres 5 d'agost
Llavors, trobada a la Llorja de Dapuntament
10 h Nit de cançons de bandoniers: Lo Florit
A càrrec del poeta José Miguel Gràcia i l'artista José Manuel Aragones

dimecres 12 d'agost
Valljunquera
10 h Trobada a la plaça del Sàlar
Mas de Llaurador: Cançons d'un despoblat
Visita guiada i taller i música a càrrec de l'editorial local Carles Sancho
Desplaçament amb vehicles propis.
Inscripció prèvia a Nea Nogals: 67836306 o AMA de Valljunquera

Notes:
Activitats per a equips, famílies i tots els públics.
Totes les activitats són gratuïtes.
No cal inscripció prèvia excepte en aquelles activitats en què s'especifica.

Col·laboradors:
CLARIÓ: Associació de pares del Matarranya en defensa de la llengua catalana
matarranya
Associació Cultural Saló Cultural Matarranya
Associació Cultural Portada de la Portada i l'Estiu
Associació Medievo
Lluís Joan Camps
Temes de l'Ebre
AMA de Valljunquera
Ajuntament de la Freixnedada

icals. A la nit, a la Portellada, és va repetir el taller de ball tradicional i es va fer un bureo folk; una mostra dels diferents balls populars amb la participació del públic assistent a l'activitat que acompanyaven diferents

músics ebrenca i valencians.

A Queretes Juan Luis Camps, de l'associació del Medievo, va organitzar una visita guiada i un taller al voltant dels importants jaciments arqueològics hallstàtics i ibèrics propers a la població. Els participants més menuts van tindre la possibilitat d'estrenar-se com arqueòlegs i poder explorar i descobrir algunes restes prehistòriques força interessants.

A la Freixnedada el 5 d'agost es va desenvolupar la Nit de les cantalles del Floro a càrrec de José Miguel Gràcia, escriptor i autor del poemari dedicat al bandoler de la Sorollera Pasqual Andreu, *lo Florit. Lo Floro en vers*. Al final de la sessió de recitació va aparèixer a la llonja el sinistre personatge per ambientar les narracions de l'últim mític bandit matarranyenc.

El despoblat del Mas del Llaurador durant la tarda del 12 d'agost va omplir-se novament de vida. Visita guiada per la població i les fonts del seu entorn i mostra de cançons tradicionals del Matarranya a l'església, l'única construcció que es conserva encara dempeus, a càrrec de qui escriu esta crònica. Era l'últim acte, el de cloenda de la 1a Escola d'Estiu de Clarió que esperem que tinga continuïtat l'any que ve.

L'ESMOLET

Teresa Maria Ballester Bielsa // Carles Terès

Dissabte, passades les 11, el company Carrévalo m'enviava per WhatsApp la notícia, terrible i inesperada, que la Teresa Maria havia mort. Increïble — perquè no ens ho podíem creure. Però malauradament era veritat.

No vaig poder evitar pensar en la mort sobtada d'en Toni Llerda, deu anys abans. I en la d'en Josep Galan, aquell mateix 2005. Morts de persones que, malgrat el tòpic, són insubstituïbles. Com la Teresa Maria. Tots ells activistes en la defensa de la nostra cultura, que no reclamaven altra cosa que la normalitat de la que gaudeixen nostres amics castellanoparlants. Només per aquest fet, voler ser normals, ens veiem abocats a fer d'activistes i, massa sovint, a ser titllats de radicals. És una animalada, però la ràbia em va fer venir el pensament que som pocs i ens morim de seguida. Com les espècies en perill d'extinció.

Amb la Teresa Maria ens unia també el veïnatge — bon veïnatge — de Mont-roig i Torredarques. Això feia que sovint,

juntament amb el Javi, baixéssim a les juntes d'ASCUMA en el mateix cotxe. El «Serra Power», bromejàvem.

Després vingué el tràngol de la leucèmia. Nosaltres n'estàvem tot just eixint, i suposo que aquesta circumstància ens va apropar encara més. Ara ja era història — per a ella i per a naltres — per això el cop de la mort sobtada ens ha deixat corglaçats.

De la seua lluita, des de Clarió, per a què no desaparegués la miqueta de classes de català de l'institut de Valldeuoroures, en recordo una conversa telefònica. Era l'aniversari de sa filla menuda i coincidí amb l'acte reivindicatiu. «Vaja quin cuple que li donaré a la Judit!», es lamentà. Però, tot seguit afegí «però és el regal més bonic que li puc fer: que pugue estudiar la nostra llengua quan vague a l'institut». El que vol qualsevol pare. El que tothom amb una mica d'humanitat hauria d'entendre. Aquest és el llegat que ens deixa: el seu exemple.

La Codoñera en su historia. Siglo XIX. Volumen 5

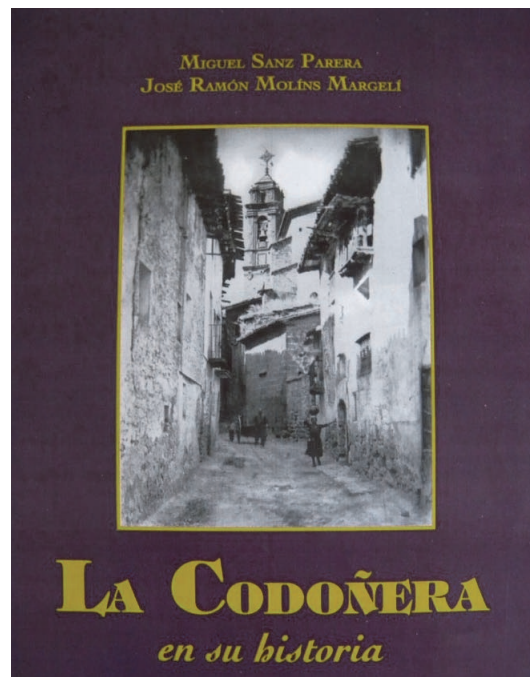
// JOSÉ RAMÓN MOLINS I MIGUEL SANZ

Aquest quart volum de la història de la Codoñera ha estat realitzat pels mateixos autors que els altres tres llibres fins ara publicats, José Ramón Molins i Miguel Sanz. Els autors han comptat amb la col·laboració principal dels historiadors Pedro Rújula i José Villanueva i de la cap de l'arxiu històric d'Alcanyís, Teresa Thomson.

La lectura del text ens trasllada al segle XIX, un període de gran interès per la importància dels fets esdevinguts en el canvi de l'Antic Règim al Liberalisme. Un segle apassionant per la contraposada i defensa de les idees, sovint canalitzada de manera violenta. La guerra serà sempre present i amb ella tots els patiments i angoixes que solen acompanyar-la.

El primer capítol ens introdueix al medi físic i humà de la Codoñera. En tractar-se d'una petita vila agrícola, la influència de la voluble meteorologia esdevé un factor essencial en el ritme vital del poble, determinant el grau de benestar i les dificultats que hauran de patir els seus habitants. Les sequeres perllongades o les pedregades caigudes en moments delicats del cicle agrícola tindran una influència cabdal sobre les febles economies domèstiques, que a les acaballes del segle portaran a moviments migratoris no desitjats. A les crisis de subsistències s'hi afegiran els estralls provocats per les epidèmies, singularment les del còlera que delmaran periòdicament la població.

El segon capítol fa referència a la política. La defensa dels diferents posicionaments polítics que sorgiran al llarg del segle serà sovint resolta de manera traumàtica, principalment durant la Guerra del Francès o Guerra de la Independència i en les tres guerres civils derivades del problema de la successió dinàstica. El primer crit llançat a la província de Terol en nom del pretendent carlí Carles V tindrà lloc a la

Codoñera i d'aquí sorgiran els primers caps de les partides carlines. Pérez Galdós i Pío Baroja sovint faran referència a la Codoñera en les seves novel·les.

L'estudi de l'economia de la vila constitueix el gruix del tercer capítol, i hi destaquen els canvis de fiscalitat que del nous governs liberals i la seva política desamortitzadora dels béns de comunals i dels béns eclesiàstics. Les diferències sorgides per causa del nomenament de la Codoñera com a vila l'any 1776, conduirà a un llarg plet amb la veïna Torre de Vilella que serà conegut com el "Plet dels Cent Anys". A nivell local s'estudien els principals trets de l'economia del poble i sobretot, les dificultats esdevingudes amb la recerca de l'aigua i els fracassats intents per aconseguir la construcció d'un pantà per garantir uns cabals per als regadius.

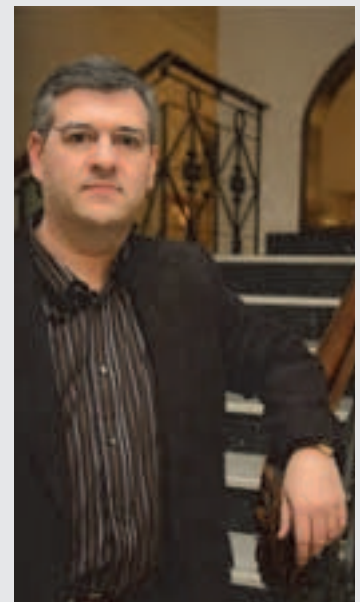
El quart i darrer capítol s'endinsa en el món religiós de l'època i en la crisi provocada per l'arribada de les noves idees que entren en conflicte amb la religiositat tradicional amb una progressiva pèrdua de poder econòmic i d'influència de l'Església en la societat.

Javier Giralt Latorre, Premi Franja 2014

// REDACCIÓ

Iniciativa Cultural de la Franja, a través de l'Associació Cultural del Matarranya, ha atorgat a Javier Giralt Latorre el VIII Premi Franja. Cultura i Territori 2014 pels seus mèrits en defensa del català a la Franja des del seu càrrec com a Director del Departament de Lingüística Hispànica de la Universitat de Saragossa, pels seus escrits i la seua actitud personal envers la llengua, i enfront de les hostilitats de tots conegudes. El Premi es lliurarà a Aiguaviva durant els actes de la 26a Trobada Cultural del Matarranya-III Alifara Clarió, a principis d'octubre.

Javier Giralt Latorre (Barcelona, 1967), llicenciat en Filologia Hispànica i Director del Departament de Lingüística General i Hispànica de la Universitat de Saragossa, té treballs sobre l'estructura de la llengua catalana, dialectologia i onomàstica. Expert en llengües de transició. Va estar membre del Consell Superior de Llengües d'Aragó, proposat per la Universitat, d'acord amb la Llei del 2009, derogada el 2013 pel govern del PP-PAR.

Aiguaviva i Desideri Lombarte

// CARLES SANCHO

Enguany la 25a Trobada Cultural del Matarranya promoguda i organitzada per l'Associació Cultural del Matarranya, Clarió i l'Ajuntament d'Aiguaviva, s'ha celebrat en esta vila del Bergantes el 4 d'octubre. Poblatió d'estreta relació amb l'escriptor matarranyenc Desideri Lombarte que coneixia prou bé perquè va publicar el treball "Toponímia d'Aiguaviva. Primera aproximació (Aiguaviva del Bergantes)" en el *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica XLI*, setembre 1990 —p. 1 a 24— sense que l'autor poguera veure'l imprès a conseqüència de la seua mort. I és que a la dècada dels vuitanta del segle passat el penarogí va conèixer, al barri d'Horta de Barcelona on vivia, "Cuadru [Cuadrat] Esteban Retabé, de 76 anys, llaurador, nat a Aiguaviva el 12 d'abril de 1912. Que va vindre a Barcelona l'any 1967." Continua en la introducció del seu treball Lombarte: "fa vint anys que viu a Barcelona, tot i que ha fet algunes estades temporeres al lloc, i aquesta circumstància pot donar peu a alguna influència del català barceloní, la qual cosa no fa més que remarcar l'afinitat absoluta i la proximitat que hi ha entre el català del Principat i l'arcaic catalanesc de la conca del Bergantes. I no ho dic com si això fos un miracle, que no ho és, ho dic pensant en tots

aquells paisans nostres mal informats, que estan encara entestats en pensar que la llengua d'Aiguaviva o la de Vall-de-roures, com la de Fraga o la de Tamarit de Llitera, no tenen cosa a veure amb el català de la Plana de Vic, poso per exemple". Afegeix en la introducció "jo aquí, de la mà del meu informador, [Cuadru Esteban] només intento recollir i deixar constància de la toponímia aiguavivana, tal com ell me la va recitant, respectant al màxim la seua toponímia" [...] "Aquesta toponímia mereix una enquesta més extensa i contrastada, perquè és de llei fer-ho i perquè s'ho val. I, si les cames m'hi

Fragment del cartell de la 25a Trobada Cultural del Matarranya

porten, la faré, l'enquesta" és per això que l'investigador titula "Primera Aproximació". El treball metòdic de Lombarte recull les partides, els masos o masades, les ermites, els molins d'oli, l'horta o la vega, l'aigua, rius, barrancs, fonts..., coves i coberts, camins, carreres i noms de cases. També va fer un mapa de localització de la toponímia que el butlletí no va publicar i que, posteriorment, vam fer-ho a la revista *Sorrolla't* núm. 11, desembre 2000 —p. 31—. Potser seria interessant ara una nova edició completa del treball de Desideri Lombarte sobre Aiguaviva.

Matarranya Negra

// C. S.

La Llibreria Serret va organitzar el dissabte 22 d'agost la quarta convocatòria de la Matarranya Negra, una jornada festiva dedicada al gènere literari de la novel·la negra. Enguany la trobada a Serret va voler homenatjar a Francisco González Ledesma, escriptor mort recentment i personatge fonamental en l'actual boom d'este gènere. Xavier Borrell i José Luis Muñoz van coordinar, amb el llibreter, l'encontre estiuenc d'escriptors a Vall-de-roures. Una quarantena llarga de novel·listes van situar-se en el carrer

contigu a la llibreria per tal de saludar i canviar impressions amb els lectors i signar els seus últims exemplars. Entre els escriptors participants en la trobada literària teníem a Cristina Fallarás, Sabine Hofman, Rosa Ribas, Jordi Ledesma, Paco Bescós, David Marín, Fernando Martínez Laínez, José Vaccato, Rafa Melero, Paco Gómez, Lluís Bosch... I altres escriptors vinculats al Matarranya com Isidro Garrido, Alicia Estopiñá, Emilio González, Sílvia Maials o Silvestre Hernández. Després d'un dinar literari i llarga so-

bretaula dels participants al Matarranya Negra, a la tarda hi va haver un interessant col·loqui sobre la figura homenatjada en la trobada, Francisco González Ledesma, i del seu famós personatge literari l'inspector Méndez.

El dia anterior la llibreria ja va organitzar un interessant aperitiu editorial i a la Sala d'Actes de l'Ajuntament de Vall-de-roures es va fer la presentació del llibre de Fernando Martínez Laínez, un habitual de Serret, *El naufragi de la Gran Armada*.

Les Jornades "Cinga Fòrum 2015" repassaren l'art religiós de la comarca

// MÀRIO SASOT

El passat dissabte, 19 de setembre, tingué lloc a la sala d'actes del Palau Montcada de Fraga unes sessions d'informació i debat organitzades per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca (IEBC) que, sota el títol de "Retrobant el passat" tractaren de donar llum sobre l'estat dels béns artístics i culturals de la comarca.

Les jornades començaren amb la salutació del president de l'IEBC, Pep Labat, que superposà les imatges dels talibans trencant icones del seu passat amb les destruccions del patrimoni religiós durant la guerra civil espanyola per motius ideològics.

Lo primer ponent, Josep Martínez París, professor d'Història de l'IES Baix Cinca de Fraga, va fer una aproximació al patrimoni religiós de la zona a través de mapes de geolocalització que situaven el conjunt de jaciments d'objectes i edificis relacionats amb el culte en diferents etapes històriques, des del segle I fins al XIX d. C.

El material comprenia des de l'art relacionat amb les divinitats romanes i la transició al Cristianisme, "dels que Vila Fortunatus era un clar exemple", l'art islàmic, "del que tan sol ens queda un dibuix d'un capitell d'una mesquita, la de Sta. Margarida, fet per Salarrullana el segle passat" i d'art jueu, "del qual no en queda res" —informà Martínez.

L'historiador local, natural de Miralsot, Quim Giral Satorres, parlà del "Patrimoni religiós immaterial de la comarca", del que destacà els noms dels sants més freqüents als edificis sacres: Sta. Maria, Sant Miquel, Sant Salvador, etc. També va fer al·lusió a les confraries o fraternitats que sota l'advocació d'un sant preparaven les festes en el seu honor, "molt abundants a Fraga i alguns altres pobles". Els ritus del culte, los goigs (poemes en honor dels sants), les relíquies, les rogatives per la pluja o els conjurs contra les tempestes, van ser uns dels elements immaterials desgranats

Paco Tejero, durant la seua exposició
JULIO MORENO

per Giral en la seua xerrada.

Després d'una celestial (i divina) degustació de productes típics d'església com el vi de missa, el pets de monja, gemmes de Sta. Teresa, ossos de sant, etc. durant un breu descans, es va passar al segon bloc de ponències que obrí el professor i historiador local Paco Tejero, amb el candent tema de la immatriculació de béns per part de l'Església Catòlica amb el cas del CEICU de Fraga com a rerefons. Després d'una didàctica exposició sobre terminis jurídics com la diferenciació entre els drets de propietat i possessió, donà un detallat repàs als diferents marcs legals que hi ha hagut a l'estat espanyol per a regularitzar i enregistrar les propietats dels ordes eclesiàstics, "sempre sense necessitat de pagar a notaris i registradors, a diferència de la resta de la gent", des de l'època de Primo de Rivera (1929), passant per la de Franco, el govern Aznar, etc., fins a la que està prevista aprovar-se a les Corts el 2016, on les entitats religioses no podran registrar béns sense un mínim suport legal.

Quant al CEICU, Tejero digué que "els historiadors han pogut demostrar que la propietat del CEICU és de l'Ajuntament i que el procés d'immatriculació portat a terme

per l'Església està basat en falsedats, vaguetats i mentides".

Tancà el cicle d'intervencions Montse Macià i Gou, ex-directora del Museu Diocesà de Lleida i actual directora de l'Institut d'Estudis Ilerdencs. Per a ella, gestionar la història —el tema de la seua xerrada— és gestionar els testimonis de la memòria històrica d'una comunitat i reflexionar sobre les raons perquè uns s'han conservat i altres han desaparegut".

Per a Macià, els béns eclesiàstics de les parròquies de la Franja reclamats per Aragó són "els únics testimonis que ens queden de més de 800 anys d'història en comú dins l'antiga Diòcesi de Lleida, una història a la que no podem renunciar."

Respecte a Aragó, digué que "ha anat sofrint un procés de progressiva 'patrimonialització' d'uns béns, als que abans de la segregació i el posterior litigi entre diòcesis no coneixia ni donava tant valor com a senyal d'identitat".

A la tarda, prop d'una trentena dels assistents al les jornades matutines ens vam adreçar a l'ermita de Xalamera, on el professor fragatí Quim Salleras ens va donar complert compte dels valors artístics d'aquesta joia del romànic i de les circumstàncies històriques.

Notícies del món rural en actiu (I)

// MERCÈ IBARZ*

Escric des de Saidí en una nova temporada de fruita dominada pel trasbals i la fatiga professional, recurrents durant els últims anys de preus irrisoris. Un clima social que aquest juliol, per fer l'escena més convincent, s'ha acompanyat de borrasques i ventades tremendes, una calor sufocant que ha arribat als 44 graus i una pedregada terminant que s'ha endut bona part de les collites de peres, préssecs, paraguaians i nectarines. El canvi climàtic sembla decidit a fer més concloents i visibles les contradiccions rurals. Com en el cas de la naturalesa alterada per la mà humana, el comerç de la fruita va a pitjor. El seu clima està també molt humanitzat, molt tocat per la mà humana: per la indolència institucional i pel comerç local i europeu.

El tema provoca enguany titulars, i dels grossos, cosa rara. Els desastres del comerç dels aliments, en particular de la fruita, són en efecte tan recurrents un any i un altre que no són notícia. Tant se val que vostè i jo paguem a preu d'or la fruita insípida que venen tantes botigues urbanes de tota mena i que, ho sabem, els agricultors que la conreen i la cullen la cobren de pena. No ho considerem notícia. Per tant, els pagesos han de fer enrenou si volen fer-se sentir. Han d'anar-se'n uns quants a la ciutat que en teoria els fa de capital local i armar un sidral per ser notícia.

Aquests dies, a la comarca veïna i col·lega del Segrià, els pagesos han assolit titulars locals grossos i, encara que petitons i gairebé d'amagat, fins i tot s'han guanyat titulars de mitjans de més abast. Divendres van omplir els carrers de Lleida de tractors uns 300 empresaris agrícoles (que això és el que són els agricultors d'aquestes contrades, petits i mitjans propietaris que tiren endavant l'empresa amb la contractació de temporers forans, un món rural que no té gaire gent jove pròpia que el continuï). A Lleida no es queixaven del clima, del mal que

Fruiters sense recollir
CIEZA.ES

ventades i pedregades han fet als arbres i les collites, que això ho parlen amb

Agroseguro –unió d'asseguradores agrícoles– i tard o d'hora ho aclariran. Els bars del poble ja donen menjar i beure aquests dies als perits que fan recompte dels danys.

No, la protesta ha estat per denunciar la política agrària europea. La van fer ostensible abocant tones de fruita davant de dues cadenes alemanyes de supermercats, Lidl i Aldi. Són les dues firmes que estan esprement els mecanismes d'aquest mercat tan i tan enrarit, amb èxit, per tal de posar preus encara més a la baixa als agricultors, en una campanya que havia començat prou bé (per ser precisos, que no anava tan malament com l'any passat). Un nombre important de pagesos han acceptat enguany els preus miserables dels súper alemanys. Calibro que ho han fet per escarment d'altres anys, inquiets per acumular estocs de fruita sense saber a quant ni quan la cobraran. En aquest mercat enfollit de mala manera per polítics, comercials i distribuïdors, una família cull i emmagatzema la fruita sense saber-ne el preu de venda ni tampoc quan la cobraran; saber-ho triga mesos, aguanta com puguis. Després del veto de Rússia a la fruita dels països de la Unió, només han

faltat els súper alemanys.

Al diari *Segre*, el responsable del sector de la fruita dolça d'Unió de Pagesos, Josep Cabré, signava dijous un sensat article sense concessió a la llagrimeta ni convocant a la concentració de tractors que es faria l'endemà a Lleida, ni tan sols esmentava Lidl i Aldi amb el nom. "Estaria bé que els pagesos preguntéssim als comercials de les nostres empreses i cooperatives a quin preu venen la nostra fruita i potser és l'hora d'exigir-los que, abans que malvendre-la, la destinem a les retirades a beneficència, en què, com a mínim, el preu és de 0,27 cèntims d'euro el quilo i, almenys, en lloc d'alimentar els llops de la gran distribució, oferim el nostre producte als més necessitats". Alcaldessa Colau, alcalde Santistevé, prengui'n nota.

Ho han llegit bé: ni els 0,27 cèntims el quilo de beneficència rep l'agricultor. L'any passat, el preu a Saidí va ser de 0,10 cèntims. Quant costa produir un quilo de fruita? Una mitjana de 0,35 cèntims el quilo, sense comptar les hores que hi dediques. Facin números.

O millor: fem uns altres números. Deixem de comprar fruita a preu de gàngsters, planifiquem polítiques de rectificació urgent. Si el món rural ha de resistir, fem-ho entre tots.

*Article aparegut a El País-Catalunya, l'11 d'agost de 2015

Trobada de Centres d'Estudis de les comarques de Lleida

// CARMÉ MESSEGUER

El passat dissabte 20 de juny, el Centre d'Estudis Lacetans, va acollir a Solsona la VIII Trobada de centres d'estudis de les comarques de Lleida, que convocava la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana.

El centre amfitrió va fer un repàs de la seua trajectòria des que va ser fundat fa una vintena d'anys i va donar a conèixer als assistents la revista *Oppidum*, que edita conjuntament amb el Consell Comarcal del Solsonès. A continuació, la Pineda Vaquer, tècnica de documentació de l'IRMU, va impartir una conferència sobre els criteris de qualitat i difusió de continguts de les revistes científiques dels centres d'estudis i, tot seguit, es van donar a conèixer els projectes conjunts de la CCEPC i l'IRMU, entre els quals el que es

proposa recollir memòries personals. Finalment, l'historiador Joan Busqueta va donar compte de l'estat del projecte de recerca sobre la xarxa d'hospitals i institucions assistencials medievals dintre d'un projecte més ampli d'abast europeu. Destaquem la intervenció del jove medievalista Raúl Villagrasa, beca Amanda Llebot (de la Fundació Llebot i l'IEBC-IEA), que va donar a conèixer els seus avenços en la recerca sobre els hospitals del Baix Segrià i del Baix Cinca.

La trobada es va veure arredonida amb un recorregut guiat pel centre històric de Solsona i la visita a l'església i la cripta romàniques i el cementeri modernista de la vila d'Olius.

Membres de l'IEBC en la trobada de la CCEPC a Solsona. JULIO MORENO

ESTAMPES RIBERENQUES

L'estiu del labrador // Quim Gibert

Ens van deixar una casa de poble per passar-hi unes setmanes d'estiu. La casa havia anat quedant atrotinada: feia anys que ningú l'habitava. Perdó! D'un temps ençà s'hi estava un labrador manyac, que tenia una ferida mal guarida a la cama. De seguida vam recordar que els labradors solen ser pigalls, és a dir, gossos guies de persones amb graus severos de ceguesa.

Cap a les tres de la matinada de la primera nit, va començar a llampegar. La descàrrega em va desvetllar lleugerament, però no en vaig fer cabal. Amb la tamborinada tenia la impressió de dormir més a gust. El labrador, que feia nit al celobert, es va anar inquietant. Sobretot perquè, sense voler, havíem deixat tancada la porta de la cuina, l'únic accés que tenia el gos per entrar a l'interior de la casa. Amb les potes va donar insistentment cops a la persiana del dormitori, que també toca al celobert. El brogit va ser tal, que em vaig llevar mig adormit, sense saber ben bé el que passava. I mentre em dirigia a la cuina, d'un cop de morro el labrador va aconseguir obrir-ne la porta, impacte que em va treure la son d'una revolada. Em consta que l'oïda dels gossos és molt sensible. Tot i que el celobert disposa d'una porxo lateral, el labrador va passar la resta de la nit aixoplugat a la cuina. L'endemà el dia es va llevar fresc i rialler.

Però que hi feia allà un labrador? La propietària actual del gos, que el treia a passejar de bon matí i cap al tard, ens va dir que a casa seva no tenia lloc per acollir-lo. Però que estava buscant un nou habitatge amb prou espai per viure-hi plegats. Vam preguntar perquè el labrador estava nafrat aprofitant que la

propietària és metgessa. Llavors, ens va explicar que encara arrossegava les seqüeles d'una època de maltractes en una granja-escola del poble del costat. Quan ella el va veure per primer cop, el gos estava flac i malalt. Així i tot, el granger, l'antic propietari, el feia servir com d'atracció en les visites escolars.

En veu baixa, la que ara és propietària del gos ens va dir com s'ho va fer venir bé per segrestar-lo. El granger sempre el tenia lligat al ras; plogués o fes un sol que estavellés les pedres. Una nit, amb una amiga, que tenia un tot terreny, se'n van anar fins a la granja. De puntetes es van acostar fins on el gos estava estacat, van desfer la corda i se'l van emportar. Això explica que el labrador hagués de dur inicialment una vida discreta. A mesura que la propietària actual regularitzi la nova situació, serà més fàcil que l'animal pugui moure's per arreu.

Precisament per això, la que avui és propietària del labrador ens va insistir de tancar bé les portes de la casa, quan entréssim o sortíssim, perquè el gos era molt esmunyedís. El darrer dia de l'estada, uns amics ens van passar a buscar. Mentre ens esperàvem per sortir, el labrador va aprofitar que la porta del carrer havia quedat ajustada per escapar. Amb cara de pànic, tots vam fer una gran suada recurrent el veïnat sense èxit. I un cop rendits, amb el capcot i de tornada a la casa, ens vam trobar el labrador que ens esperava a l'entrada. L'animal se n'havia anat a estirar les cames. Aquesta raça canina, originària de la península del Labrador, Canadà, és considerada una de les més intel·ligents.

GRUP DE TEATRE GARBINADA, MÉS DE 15 ANYS FENT TEATRE

"La nostra passió pel teatre ens serveix en sí mateix d'estímul per a continuar"

// ANDREU COSO CATALÁN

El Grup de Teatre Garbinada de Mequinensa està format per un grup d'actors amateurs que dalt de l'escenari es comporten com veritables actors professionals. Sorgits, en un principi, d'antics alumnes del Col·legi Santa Agatòclia, rescatats per la professora Angelines, i d'integrants del taller de lectura de l'Associació la Dona, als quals més tard se'ls han incorporat altres actors fins arribar a la formació actual de 31 membres.

Pregunta. *Quan i com naix la idea de crear un grup de teatre a Mequinensa?*

Resposta. Durant les dècades dels anys 70 i 80, Angelines Hermenegildo, llavors professora al col·legi Santa Agatòclia, posava en escena cada any una obra de teatre, interpretada pels seus alumnes. Anys més tard, ja a la dècada dels anys 90, Antonio Blas –un d'aquells actors escolars–, juntament amb Angelines Hermenegildo i Magda Godia –encarregada del grup de lectura de l'Associació La Dona– van fer diferents intents per tal de fer pujar un altra vegada a escena un grup d'actors mequinensans. Es va intentar

rescatar antics alumnes actors, es va trucar a la porta de l'Associació la Dona per demanar la col·laboració de les dones del taller de lectura, que cada cop dramatitzaven més les lectures dels textos; però per un motiu o per un altre no s'aconseguia consolidar un grup. Finalment, ja a les acaballes de 1999, es va fer una crida popular, convidant a tots els interessats a un taller de teatre, que tindria lloc un vespre a la setmana a la biblioteca. I la crida va donar els seus fruits. Van acudir dones del taller de lectura, alguns hòmens i altres persones interessades en l'art de la interpretació. Així és com es va generar la llavor del que més tard seria el grup de teatre Garbinada.

P. *Per què us dieu així, Garbinada?*

R. La Garbinada és un vent característic a Mequinensa, que procedent del Mediterrani arriba, a través de l'Ebre, al nostre poble. Aquest vent alleugera la calor de les llargues tardes d'estiu i en altres temps, no tan llunyans, ajudava els nostres llaüts a navegar Ebre amunt, fins als molls de Mequinensa. Tothom va estar d'acord en què la Garbinada ens ajudaria sempre a portar els nostres projectes teatrals a bon port.

Components
Grup Teatre
Garbinada
G. DE T. GARBINADA

P. *Quan vàreu començar a actuar?*

R. L'estrena oficial del grup va ser dissabte 2 de juny de 2001 a la Sala Goya de Mequinensa amb l'obra *Melocotón en Almíbar* de Miguel Mihura.

P. *Després d'aquesta primera, i llunyana representació a la Sala Goya, quines altres obres heu fet?*

R. Després de *Melocotón en almíbar*, hem interpretat 5 obres més: *Madre, el drama padre, Los ladrones somos gente honrada, El niño de los Parker, Una noche de primavera sin sueño* i *D'un temps, d'un poble*.

P. *Diuen els que han vist aquesta última obra que pel fet que vosaltres sigueu mequinensans, com els personatges de Moncada, es respira a dalt de l'escenari una autenticitat que difícilment es donaria amb uns altres actors. Què en penseu d'això?*

R. Una cosa és certa, que aquesta obra té per a nosaltres un pes sentimental molt fort. Ha arrelat en l'à-

«La Garbinada és un vent característic a Mequinensa, que procedent del Mediterrani arriba, a través de l'Ebre, al nostre poble»

nima de tots, i això es transmet cada cop que la posem en escena.

Tots els que formem part del grup Garbinada som mequinensans, ha-guem nascut al poble nou, al poble vell o a l'altra punta de país. Tots respirem el mateix aire. A tots ens envolten les mateixes serres, i els mateixos rius, que malgrat que han canviat de forma, no han canviat el seu contingut. Aquest paisatge és el mateix, en essència, que va veure nàixer i morir els personatges de Moncada i que ara forma part de la nostra vida. Moncada amb els seus relats va fer autèntics els seus personatges, o siga els mequinensans. Nantres, amb l'adaptació i interpretació dels seus textos, intentem traslladar al públic aquest sentiment, que també és el nostre.

P. *Amb aquesta obra sobre textos de Jesús Moncada heu tingut un èxit indiscutible. On l'heu representat?*

R. A part de Mequinensa, a Torrent, la Granja, Favara, Bellver, Vallobar, Saidí, Casp, Alcampell, al Teodoro Sánchez Punter i al Rolde de Estudios Aragoneses de Saragossa. També al Patronat Cultural i Recreatiu de Cornellà, l'Hospitalet de l'Infant, Borges Blanques, Reus, al Cercle Catòlic de Gràcia de Barcelona, Llagostera, Arbúcies, Móra d'Ebre. I la darrera actuació ha sèt la posada en escena del tercer acte de l'obra dins dels actes dedicats a la cultura de Mequinensa que amb el nom de "Mequinensa, capital", es van celebrar a la ciutat de Lleida el passat mes de març.

P. *Com feu per triar i preparar les obres de teatre*

R. Després de realitzar diverses sessions de lectura a la biblioteca, es debat el contingut de les obres i les possibilitats de ser portades a escena, tenint en compte les característiques dels actors i les dificultats tècniques que suposen. Així és com vam triar les nostres primeres cinc obres. Un cas apart va ser la tria dels textos de Moncada per aquesta última obra i el nostre proper projecte. En aquest cas, la tria dels contes es va fer seguint les indicacions dels que més experiència tenen en l'obra de Jesús

Des dels inicis, fins l'últim projecte de Garbinada, les obres representades eren obres ben conegudes en

l'univers teatral, d'autors com Miguel Mihura, Jardiel Poncela i Hart i Braddell (autors anglesos). Això volia dir que les obres estaven molt ben estructurades i detallades, de manera que els arranjaments van ser mínims, i es van efectuar per la mateixa directora, o pels nostres tècnics, adaptant els decorats a les nostres possibilitats.

No ha estat així, però, en l'última obra representada: *D'un temps, d'un poble*. Aquesta obra basada en textos de Jesús Moncada, amb molt poc o cap diàleg, per la qual cosa la feina no va ser fàcil.

P. *Quina han sigut la actuació més especial?*

R. Totes les actuacions fetes han estat especials. Si hem de triar-ne alguna potser les de Cornellà, pel fet que era la primera vegada que traspassàvem fronteres de la mà del nostre Jesús Moncada; la del Cercle de Gràcia, per trobar-nos amb un espai centenari i un barri que era el de Jesús; i les de Saragossa, pel fet de portar la nostra obra en català a terres castellanoparlants.

P. *Heu rebut algun premi en reconeixements a la vostra labor teatral?*

R. El 24 de novembre de 2012 vam tenir l'honor de rebre un reconei-

Tere Borbón, millor actriu de la XI mostra de Teatre Amateur de Móra d'Ebre
G. DE T. GARBINADA

xement per la nostra tasca difusora de l'obra de Jesús Moncada per part de l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, al concedir-nos el XVI premi Josep Galan a la Normalització Lingüística. I últimament hem rebut dos distincions més, una a la millor companyia i l'altra a la millor actriu, Tere Borbón, al Festival de Teatre Amateur de Mora d'Ebre 2015.

P. *Quines coses teniu pensades de cara al futur?*

R. Actualment estem rebarrant en una nova adaptació de contes de Jesús Moncada. Ja tenim un esborrany de l'adaptació feta i hem començat els primers assajos.

P. *Gairebé 15 anys actuant. Què us empenya a seguir?*

R. La nostra passió pel teatre ens serveix en sí

mateix d'estímul per continuar. I el fet d'estar treballant en una nova adaptació dels textos de Moncada és un valor afegit a aquest estímul.

Han participat en les respostes de l'entrevista membres del G. de T. Garbinada: Tere Borbón, Cristina Rodes i Pili Arbiol.

«Aquesta obra [D'un temps d'un poble] [...] ha arrelat en l'ànima de tots, i això es transmet cada cop que la posem en escena.»

Bilingüisme

// JOSEFINA MOTIS

Segurament que per una radicalització de postures, per un costat i l'altre, en els darrers temps, es veuen teories qüestionant el bilingüisme. Que si «nafra», que si diglòssia, amb la piconadora del títol *El bilingüisme mata*. Així hauríem d'aprendre només el català o el castellà per què no hi hagués interferències? Seria una actitud retrògrada per a negar-se-hi totalment.

La riquesa del bilingüisme i la normalitat que suposa, es inqüestionable, tenint en compte que les llengües són vives.

No hi ha dubte que el progrés ens ha de portar a un reconeixement que es pot ser atagonés, parlar català i aprendre el castellà acceptant les diferències amb tota normalitat. De fet els darrers anys als pobles s'aprenen els dos idiomes.

Tampoc hi ha dubte que això és una riquesa cultural de la zona.

Totes les bombolles segons els interessos, les idees polítiques i al falta d'obertura a la diversitat sí que son nocives per a la convivència i l'aprenentatge.

En els nostres temps remots apreníem el català del poble com a llengua materna, sense saber ni com, apreníem el castellà que després seria el propi de l'escola. Era una llàstima que una espontaneïtat natural estés deformada pel fet de que al ensenyar-nos el castellà se'ns feia creure que el que es parlava a casa i al poble, era un chapurreau que no servia per fora d'allà. A Catalunya també s'ac-

ceptaven malament les expressions i pronunciació i paraules diferents, segurament per falta de coneixement de les varietats del propi idioma que en dècades anteriors no s'havia ensenyat.

Ja s'ha publicat moltes vegades que les mogudes culturals a tota la Franja, i la tímida llei de llengües més recent, estaven posant, en part, el nostre català al lloc que li correspon. Esperem que les noves autoritats d'Aragó puguin seguir millorant tot això.

En un article científic que presenta Marta Lorenzo a *Tendències 21*, publicat a xarxa social oberta assegura que s'ha avançat molt en la comprensió del bilingüisme des de que es pensava que podia ser una dificultat:

— El temps ha demostrat que els individus bilingües tenen millors resultats amb les tasques que necessiten atenció i memòria.

—Un estudi a Escòcia diu que els nens bilingües tenen el pensament creatiu més desenvolupat.

—En una investigació a l'Índia i al Regne Unit al 2013 demostra que el saber idiomes afavoreix la salut mental.

—Al 2014, investigadors de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona van deduir que els que del primer moment van canviant d'idioma contínuament tenen més

LLINGUASALCARRER.
WORDPRESS.COM

entrenades les funcions que els fan adaptar a tasques diverses, o sigui que afavoreix la flexibilitat.

Investigadors del Centre Mèdic de la Universitat de Georgetown dels EUA han donat al tema una versió científica analitzant el cervell. Comparant el volum de matèria gris entre bilingües i monolingües. La matèria gris són aquelles zones del sistema nerviós central integrades per la part de la cèl·lula nerviosa que correspon al nucli.

Pensant que l'experiència amb dos idiomes podia reflectir-se al cervell de les persones (en aquest estudi aprenien i parlaven espanyol-anglès), Van descobrir que les persones bilingües tenen més matèria gris al cervell, creient que la gestió de dos idiomes pot modificar la flexibilitat cerebral.

També s'ha vist que la substància gris afecta les àrees emocionals donant respostes més racionals, davant de criteris complexos i de relacions amb d'altres.

DONES

Anònimes mestres // M. Llop

Comença setembre i el temps de l'escola; l'escola d'infants, de l'educació primària, de secundària... Les mestres contenen els anys per cursos; és una peculiaritat d'aquestes dones que dediquen la seua vida professional a conduir les criatures al món de l'aprenentatge. Valoro i estimo les dones protagonistes de la primera formació, de la socialització infantil i de l'itinerari escolar. Dones anònimes que no computen en les llistes de persones intel·lectuals excepte si han protagonitzat alguna revolució pedagògica. Les principals innovacions didàctiques s'inicien en l'etapa infantil on les mestres que desenvolupen la seua tasca professional a l'escola la continuen i la completen

als centres de formació permanent quan estan motivades per la vocació d'aprendre, d'ensenyar i de millorar la pràctica docent. La primera mestra actua com la mare, com la fada bondadosa que protegeix els xiquets i les xiquetes durant els primers passos de la vida escolar. Ensenya les lletres, els números, els jocs, la psicomotricitat, a reconèixer i expressar les emocions, l'alteritat, l'empatia. Vull fer un homenatge a la meua senyoreta que des dels primers anys ens va introduir la llavor de l'entusiasme per la vida, la bellesa i la solidaritat. I a totes les mestres de vocació que van marcar la nostra infància: aquestes no són anònimes!

Falles, faros i fogueres a la Ribagorça

// GLÒRIA FRANCINO

Sant Joan no seria Sant Joan sense el foc purificador. Aquest costum pagà i ancestral que celebra el solstici d'estiu continua molt arrelat a la Ribagorça, com a altres contrades del Pirineu. Si les més reconegudes a la nostra comarca són les de la Vall de Boí: començant per les de Durro per Sant Quirc, les de Boí el 23 de juny, les d'Erill i Taüll, la vetlla de les seves festes majors, hi ha d'altres indrets ribagorçans on es tornen a baixar les falles.

Al Pont de Suert, des dels límits del terme de Buira fins arribar al Pont, adults, joves i minyons encenen les falles al *faro*. Les falles estan formades per teies de pi, lligades en forma de feix cònic, generalment amb un mànec de *freix* o avellaner, que transporten els fallaires a les espatlles, a peu o corrent, acompanyats dels soroll de trucs i esquelles, fins arribar a la foguera dins de les població on *brandean* fins consumir-se.

A Bonansa actualment es baixen des de l'ermita de Sant Aventí, però abans s'havien baixat des del *Faro*, que és prop del límit amb Castarner de Noals i més antigament, des de Penyaroià. També a Sirès i Gavarret encenien el *Faro* prop del Cap del Bosc i les baixaven quan hi

havia suficients habitants per a celebrar-les.

Altres pobles han conservat el costum d'encendre la foguera a un lloc determinant del poble, és el cas de Sopeira, on l'encenen prop de la Plaça Alta Ribagorça, i els veïns aporten dolços i beguda per passar una bona estona; antigament es feien varies fogueres a diverses parts del poble i als marges dels trossos per evitar pestes.

Tan interessant com aquestes tradicions, per als toponimistes, és comprovar que en toponímia menor s'han conservat molts indrets amb el nom comú *faro*. Gràcies a la investigació sobre els noms de lloc, el professor Xavier Terrado de la UdL recull a la Vall de Boí: *lo Faro* a Cardet, Còll, Erill, Saraís, Taüll. Personalment recullo al municipi del Pont de Suert: el *Faro* al Pont de Suert i de Gotarta, a Llesp, el *Faro Vell de Dalt* i el *Faro Vell de Baix*, a Erillcastell, el *Serrat del Faro*, a Iran, el *Tussal del Faro*. Al municipi de Bonansa: el *Faro* a Bonansa, a Buira, molt a prop del límit amb el Pont de Suert, a Sirès i Gavarret, el *Faro* i el *Tussal del Faro*.

Faro sinònim de foguera o xera, on s'encenen les falles, és una paraula d'origen grec PHAROS 'fanal,

Foguera de Sant Joan
GLÒRIA FRANCINO

far', degut a l'illa grega *Pharos*, on hi havia una torre amb un fanal que il·luminava els mariners. I nosaltres la vam heretar dels romans fins arribar al segle XXI, on és un terme ben viu a la Ribagorça, sobretot aquestes dates, tot i que els qui conreen els trossos o trepitgen els llocs homònims el recorden i el citen més vegades.

TOT ENSENYANT LES DENTS

Viello (o biello) Aragón // Ramon Sistac

Durant els mesos d'estiu, com tinc per costum de fer quan la butxaca no arriba a més, m'he dedicat en hores lliures a córrer per diversos indrets del Pirineu, especialment del central. És l'avantatge geogràfic que té Camporrells: pràcticament amb dues hores de cotxe pots plantar-te a la Cerdanya, a la Gascunya o a Navarra, posem per cas. Al marge de les meues més habituals eixides per la Ribagorça —això ja no ho considero ni viatge—, he aprofitat per a recórrer més exhaustivament l'alt Pirineu occidental aragonès, que tenia abandonat de fa anys. Per a mi hi ha un Aragó de Cotefablo i Serrablo cap ací, el Sobrarb, que fa aigües al Cinca (és a dir, al Segre) i és fill dels francs, i un altre, que no sento tan meu, de Cotefablo enllà: les riberes del Gállego (o Galligo) i l'Aragón, més distant i nucli fundacional d'Aragó, nascut a redós del regne de Navarra.

Ansó n'és la perla. Una localitat magnífica en un entorn preciós, sense gaires nyaps urbanístics ni arquitectònics, ben endreçat. Com a vila, m'agrada més que les veïnes roncaleses:

Isaba, Roncal... Em va sorprendre, però, la poca activitat turística que hi havia en ple mes d'agost.

Jo tinc explicacions per a tot. Els carrers, els comerços... Tot està retolat com a Osca o a Saragossa. L'aragonès ja a penes s'hi parla —jo encara l'havia sentit allà mateix, de petit, com a llengua de carrer— i la castellanització és omnipresent. A Echo la situació potser no és tan terminal, però Déu n'hi do. I a la resta de la Jacetània i el Serrablo, amb la vall de Tena inclosa, encara és pitjor. A la vall navarresa del Roncal, en canvi, on ja fa tres generacions com a mínim que el basc es va extingir, els roncalesos en fan un tret identitari: no el parlen, però la canalla l'estudia a l'escola i és ben present a la retolació pública i privada, a les cartes dels restaurants... I el Roncal és ple de turistes. Algú al Vell Aragó sabrà veure que la llengua, la cultura material i la identitat també juguen un rol en el desenvolupament, l'immaterial és clar, però també l'econòmic? Que el turisme que ara se'n diu eufemísticament "de qualitat" el que vol comprar és autenticitat i no pas parcs temàtics?

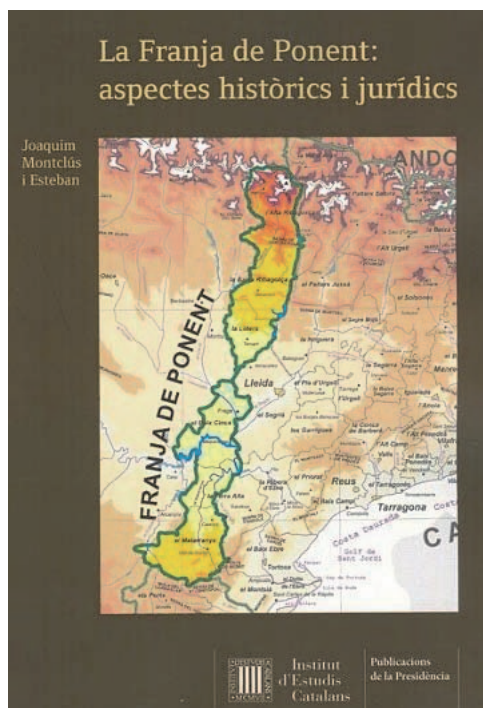
La Franja de Ponent. Aspectes històrics i jurídics de J. Montclús i Esteban

// CARLES BARRULL

Estudi sobre la Franja de Ponent que n'analitza la geografia, les activitats econòmiques actuals, la població i el nombre de catalanoparlants que actualment viuen a les comarques de la Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca i el Matarranya.

El llibre va explicant l'evolució d'aquests territoris des de la prehistòria fins als nostres dies passant pels ibers, romans, visigots, sarraïns i tolosans. L'autor ens mostra els diferents senyorius, l'origen del comtat de la Ribagorça, les conquestes medievals de territoris (Lleida, Tortosa, el Matarranya, València i les Illes), les diferents lleis i costums amb què es regien diferents territoris, la incorporació a l'Aragó del comtat de Ribagorça i de les viles de Fraga, Mequinensa i Faió, les diferents guerres i límits administratius, l'evolució artística i els moviments migratoris contemporanis cap a Catalunya i cap a Barcelona, fins a l'actualitat.

Analitza la gènesi medieval del

bisbat de Roda d'Isàvena i els vincles històrics de moltes parròquies de la Franja amb els bisbats de Lleida i Tortosa. Segueix amb la histò-

ria del traspàs de les parròquies de la Franja del bisbat de Lleida al nou de Barbastro-Montsó a finals del segle XX, la història del Museu Diocesà de Lleida i l'anomenat conflicte dels béns de la Franja. El nexxe d'unió d'aquestes localitats, a més de la vinculació social i econòmica a territoris catalans com Lleida i Tortosa, és la parla catalana. L'autor comenta les jornades, estudis, publicacions associacions i autors en llengua catalana, explica la Declaració de Mequinensa (1984) i les diferents lleis i polítiques lingüístiques i educatives del Govern de l'Aragó, fins a la darrera llei que no reconeix la llengua catalana i que la denomina amb el vergonyant acrònim de LAPAO.

Acaba amb unes reflexions històriques de l'evolució, o no, de la catalanitat o aragonesitat dels seus habitants, amb biografies de personatges i un diccionari bibliogràfic d'autors contemporanis en català.

Breu crònica de les nits d'estiu d'Alcampell

// J. ESPLUGA TRENC

El 31 de juliol, l'escriptora Pilar Enjuanes Marqués, mestra jubila da de Benavarri, va presentar a Alcampell el seu rader llibre titulat *Al doblar la esquina* (Ed. Certeza, 2015). Una setmana després, el 8 d'agost, el cantautor Rafael Casas va fer un singular concert a l'església, format íntegrament per havaneres pròpies i alienes.

La nit del 14 d'agost, en Pep Espluga va presentar els resultats d'una investigació sobre història local al voltant dels viatges que una colla de podadors i les seues famílies van realitzar entre el 1959 i el 1963. A través d'entrevistes amb testimonis de l'època, es va poder recopilar més d'un centenar de fotos d'aquells viatges als llocs més dispers de la geografia peninsular

(la Costa Brava, el Pirineu, Pamplona, Santander, Benidorm, Cartagena, Madrid, Alacant, etc.). La xerrada, en un clima d'emoció continguda, va aplegar moltes de les persones protagonistes o dels seus familiars.

La nit del 21 d'agost, Laia Brualla va presentar els resultats d'una investigació sobre les cabanes i voltes de la Llitera. A partir d'una exhaustiva informació i un espectacular material gràfic, la ponent va explicar l'època en què es van construir i les seues funcions, les característiques constructives i les principals tipologies de voltes del nostre entorn. La xerrada va comptar amb una assistència multitudinària i va permetre a tothom aprendre moltes coses de la nostra rea-

Laia Brualla, Joan Rovira i Rubén Oliver a la xerrada sobre les voltes
PEP ESPLUGA

litat més propera. En Joan Rovira, president del CELLIT, va aprofitar per a reclamar una major atenció de les institucions públiques i privades a aquest patrimoni arquitectònic i cultural, que pot constituir un dels atractius de la nostra terra.

11è Cicle d'Orgue del Matarranya

// CARLES SANCHO

El 11è Cicle d'Orgue al Matarranya es va dur a terme el passat mes d'agost promocionat pel Consell Comarcal del Matarranya i dirigit per la musicòloga Margarita Celma. Tots els concerts són gratuïts i d'entrada lliure. Segons els organitzadors “la finalitat d'este cicle és posar en valor els dos únics orgues històrics que es conserven a la comarca, a través d'una sèrie de concerts que ajudin a recuperar el nostre patrimoni cultural”.

L'orgue més antic és el de l'església Sant Salvador de Fondespata, construït el 1680 i reformat pel taller de l'orguener queretà Francisco Turull el 1704. A finals dels cinquanta del segle passat ja no s'usava i el 1993 es va voler recuperar i va començar la seua restauració per un taller de Conca que va acabar quatre anys més tard. El de l'església de Mont-roig és més nou perquè el va construir per l'orguener Francisco Zurita el 1887 a Bellmunt i va ser restaurat el 2003 per Ricardo Miravet. Un any més tard començava el 1r Cicle d'Orgue del Matarranya. D'estos instruments religiosos antigament n'hi havia a moltes esglésies de la comarca aprofitant l'excel·lent acústica dels edificis però, desgraciadament, durant la guerra civil es van fer malbé. Sabem que els de Massalió i de Calaceit van ser construïts per taller de l'orguener queretà Francisco Turull el 1718 i 1725 respectivament.

Com en els últims anys, este estiu es van programar dos concerts. El primer a Fondespata, el 2 d'agost, en l'inici de les festes majors de la vila, a l'església parroquial de Sant Salvador a càrrec del musicòleg i organista badaloní Miquel González que interpretà magníficament un repertori fonamentalment de peces barroques, algunes de compositors aragonesos. L'acte va comptar amb una bona assistència de públic. Després del concert, una agradable sorpresa, perquè el propietari de la casa Belsa, present en el concert, ens va fer una visita guiada per un dels edificis més singulars i ben restaurats del Matarranya com és casa

seua, al costat mateix de l'església.

El segon concert a l'església de Nostra Senyora de l'Assumpció a Mont-roig el 23 d'agost, presentava un títol suggeridor “En torno al órgano y la jota”, amb la presència de l'organista egeana Esther Ciudad, el ballarí saragossà Miguel Ángel Berna i el cantant bilbilít Nacho del Río. Mitja hora llarga abans de començar el concert l'atri de l'església estava plena de gent esperant l'obertura de les portes per entrar al temple. L'acte va comptar amb la presència de Mayte Pérez, terolenca, recent anomenada pel Govern d'Aragó Consellera d'Educació, acompanyada de representants de la comarca i del municipi. Els responsables de la convocatòria, preveient la massiva assistència de públic, ja havien col·locat gran quantitat de cadires, a més dels bancs, per seure a tot el recinte. La coincidència en un mateix concert de música d'orgue, ball i cant a través de la jota va fer un espectacle molt variat, amb una magnífica coordinació per part dels artistes que va agradar molt al públic assistent, més de quatre-centes persones. Nacho del Río va interpretar *Homenaje al Matarranya* amb una composició cantada en català. I també una altra en aragonès, *S'ha feito de nuei* tema de Chusé Lera

Concert a Mont-roig: Esther Ciudad i Margarita Celma.
CARLES SANCHO

Alsina.

A tots els actes del Cicle d'Orgue els parlaments en la presentació de les actuacions està sempre ben present la nostra llengua per voluntat pròpia dels organitzadors i també en els díptics informatius bilingües, fet rellevant que no passa en altres actes públics en el nostre territori.

A part dels concerts d'orgue de l'estiu el Consell Comarcal del Matarranya, apostant per la cultura, organitza cada curs escolar, des del 2008, unes jornades de portes obertes dirigides als alumnes de 1r de l'ESO de l'Institut Matarranya de Vall-de-roures per mostrar als més jòvens el valuós valor patrimonial i musical dels nostres tradicionals instruments religiosos. En esta mateixa direcció es van enregistrar quatre concerts, entre 2009 a 2012, i 15 temes, i l'any passat es va editat un CD *Cicle d'Orgue. Comarca del Matarranya* per commemorar el desè aniversari d'estes convocatòries musicals. La producció, edició i patrocini correspon a la Comarca del Matarranya, la direcció i coordinació a Margarita Celma, la gravació, mescla, masterització i edició digital a Hugo Roglan i el disseny gràfic a Terès&Antolín. El CD es va presentar durant les Jornades Culturals de tardor del 2014 a Fondespata i que encara es pot aconseguir.

José Ignacio López Susín, Director General de Política Lingüística

// MÀRIO SASOT

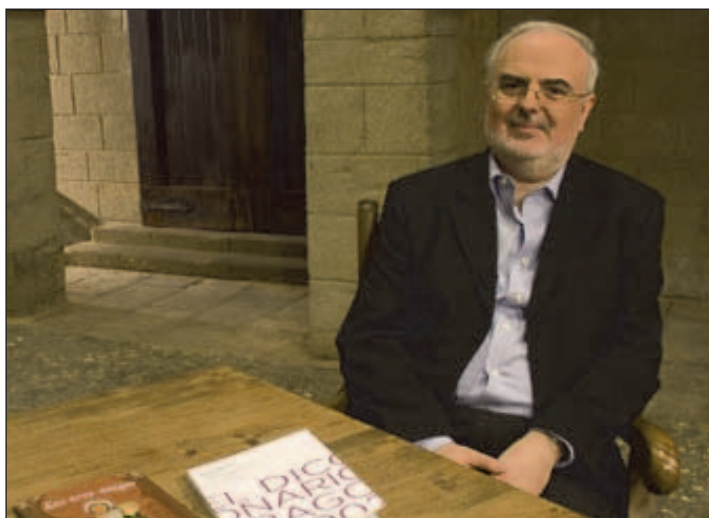
L'advocat i jurista saragossà José Ignacio López Susín, especialitzat en legislació sobre normalització lingüística i militant de CHA, ha estat anomenat aquest estiu pel Govern aragonès Director General de Política Lingüística.

La creació d'aquest organisme va ser una exigència irrenunciable del grup nacionalista d'esquerres CHA per a entrar al nou govern d'Aragó presidit pel socialista Javier Lambán. CHA s'ha fet càrrec de la Conselleria de Vertebració del Territori, Foment i Habitatge.

López Susín es posa al front d'aquesta nova Direcció General amb la intenció de donar la importància i la rellevància que mereix a la regulació i el desenvolupament de les llengües minoritàries d'Aragó després d'un "quadrienni negre" per a l'aragonès i el català, degut a la nul·la acció política en aquest àmbit portada a terme pel govern PP-PAR. Tot i ser conscient que aquest organisme no comptarà amb els mitjans i estructures administratives d'altres direccions generals, el nou responsable de Política Lingüística del Govern aragonès ha declarat la seua intenció de preparar una nova Llei de Llengües, també anunciada als mitjans de comunicació pel president Lambán, que substituirà la Llei del LAPAO i el PAPAPYP promoguda pel PP i el PAR en la passada legislatura. Mentre aquesta llei s'aprova, López Susín es planteja de manera immediata "portar a terme accions concretes de protecció, suport i desenvolupament de les nostres llengües pròpies".

La nova Llei de llengües que en el seu moment el govern PSOE-CHA presentaria a les Corts, estaria basada a grans trets en la que es va aprovar a l'Aragó l'any 2009. Mantindria la creació de dues Acadèmies (una per la llengua aragonesa i una altra per al català d'Aragó) i probablement suprimiria o donaria un caràcter menys oficial al Consell Superior de Llengües.

Nacho López Susín, (Saragossa, 1956), és llicenciat en Dret i funcionari de carrera de l'Administració de Justícia des de 1979. En els diferents períodes en que la CHA ha assumit tasques de govern en diverses institucions, Susín ha estat director de l'Àrea de Cultura de la Diputació de Saragossa (1999-2003) i Director de l'Àrea d'Educació i Acció Social de l'Ajuntament de Saragossa (2003-2007). També ha estat membre fundador i dirigent del Rolde d'Estudis Aragonesos, associació que edita la revista *Rolde*, i membre destacat de la Fundació aragonesa Gaspar Torrente y del Consello da Fabla Aragonesa. López és també autor o coautor d'una desena de llibres relacionats amb el dret aragonès, l'estatus jurídic de les llengües pròpies a l'Aragó i de Filologia Aragonesa.

José Ignacio
López Susín
D.G.A.

Durant les tres legislatures presidides pel socialista Marcelino Iglesias, els únics anys que aquest tema va tindre una atenció específica, les accions relacionades amb les llengües pròpies d'Aragó, van estar gestionades des d'instàncies administratives molt inferiors a una Direcció General: una Unitat de Llengües en la primera legislatura i, englobades sense denominació diferenciada dins la Direcció General de Política Educativa, en les dos següents.

CURSOS DE LLENGUA CATALANA A SARAGOSSA

La Casa Catalana de Saragossa organitza com cada any, en la seua seu del carrer Escosura 38, cursos de Català per obtenir el certificat acreditatiu del coneixement del català corresponent als diferents nivells oficials atorgat per l' Institut Ramon Llull.

Les classes dels nivells Bàsic (A2) i Elemental (B1) s'impartiran los dijous de 18h a 20h. Los de nivell Intermedi (B2) i Suficiència (C1) es faran los dimecres de 17:30h a 20:30h. L' inici de les classes tindrà lloc lo dimecres 14 octubre de 2015.

Lo curs finalitzarà al maig de 2016 (el dia exacte depèn de les dates d'exàmens que es publiquen oficialment al febrer de cada any al Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya coincidint amb la convocatòria de les proves). Els períodes de vacances tant de Nadal com de Setmana Santa coincideixen amb el calendari escolar de la Comunitat Autònoma d'Aragó.

La superació de les proves convocades per l' Institut Ramon Llull del Departament de Cultura de la Generalitat, permet obtenir un certificat oficial acreditatiu del coneixement del català del nivell corresponent.

Les proves tenen lloc en dissabte a la Casa Catalana de Saragossa.

Lo preu del curs es de 350 €. Forma de pagament: 200 € en formalitzar la inscripció i 150 € abans de l' ú de desembre de 2015.

NOTA IMPORTANT: la impartició dels cursos està condicionada a la inscripció d'un mínim de 12-13 persones.

M.S.

Ha mort Teresa Maria Ballester, professora i activista per la llengua

// MÀRIO SASOT

La professora i activista cultural mont-rogina Teresa Maria Ballester, va morir el passat dissabte 26 de setembre.

Professora d'arts plàstiques i de català, membre activa d'ASCUMA i de l'associació cultural Clarió, la seua mort ha colpit molt profundament als seus veïns de Mont-roig de Tastavins, als seus companys d'Institut i a tots els que han compartit aquests intensos anys de lluita per a què el català no es perdi a les aules de les escoles del Matarranya ni en les converses dels carrers entre els seus parlants més joves: els escolars.

Vaig conèixer a la Teresa Maria fa 15 anys a Mont-roig, quan vaig anar a passar allà una setmana aprofitant que fíem un concert del Duo Recapte. Teresa, de camí es va posar en contacte amb nosaltres per ajudar-nos en lo que fos per a muntar el concert i que vingués el màxim de

gent possible. També ens va a animar a que moguéssim a Saragossa el tema de les classes de Català al Matarranya. Després, amb motiu de portar activitats del Projecte Moncada, me l'hai trobat com a professora a les escoles de Maella i a l'IES de Vall-de-roures. Independentment de l'assignatura que estès impartint, siga Educació Plàstica o Català, sempre s'oferia a col·laborar per a facilitar que l'obra de teatre que portàvem, o la xerrada d'un ponent, o l'actuació d'un cantant, es pogués realitzar en condicions i a l'hora. Anys després, com a mare d'alumnes, ha estat una lluitadora incansable perquè es mantinguen les classes de català a l'Institut i a les escoles del Matarranya i una de les ànimes de Clarió, que tan crucial paper està fent per l'escolarització dels xiquets de la Franja en llengua catalana. Durant aquests últims

Teresa Maria Ballester
ESUARDO SOLER

quatre anys, en que l'administració aragonesa ha comés tantes injustícies i menyspreus amb la nostra llengua, la Teresa Maria va signar diversos escrits que van sortir a la premsa aragonesa criticant l'absència del català dins del currículum escolar aragonès.

Des de *Temps de Franja* volem recordar la seua figura, la seua honestat i constància en la defensa de tot un seguit de valors que compartim i enviar-lis una forta abraçada de condol i admiració a tota la teua família, amics i companys de feina i altres activitats.

U12

Cuidem la cosa pública, més que mai // Esteve Betrià

Dissabte 19 de setembre, a dos quarts de nou del matí emprenc mig estabornit el camí a Fraga per assistir al Cinga Fòrum de 2015 organitzat per l'Institut d'Estudis del Baix Cinca, acte que enguany té com a títol "El patrimoni religiós del Baix Cinca, retrobant el passat". El minso i, en principi, heterogeni col·lectiu que viatgem en el cotxe de línia que ens ha de dur del Poble, en plenes festes patronals, a la capital de la comarca està conformat per un ciutadà d'aspecte subsaharià i un altre d'aspecte magrebí, tots dos amb inequívoc aspecte d'immigrant temporer i tots dos carregats de bosses; un passavolant d'aspecte ibèric amb una motxilla a l'esquena; dues adolescents de tornada a casa amb pas insegur i que encara no són en edat de tenir permís de conduir vehicles de quatre rodes; i un servidor. Entenc que aquest col·lectiu és prou representatiu dels usuaris quotidians del transport públic d'aquest país; només hi trobo a faltar jubilats –i sobretot jubilades– d'edat avançada, però avui és dissabte i metges, dentistes i altres professionals liberals de Fraga o Lleida tenen tancades consultes i despatxos. Ja se sap que, com diu el meu amic Morgan –a imitació del seu (i meu) admirat Homer Simpson–, el transport públic és cosa de fracassats. I bé que ho sap l'administració pública: a la parada del bus no s'hi veu ni un trist cartell amb els horaris de pas dels cotxes de línia que puga orientar els viatgers ocasionals. Ja se sap que els administradors de la cosa pública no fan ús dels serveis públics, malgrat que se n'omplen la boca (petita) de les seues bondats i de la seua necessitat, en especial durant les campa-

nyes electorals. A Torrent encara hi puguen una família de quatre membres i una jove parella, tots sis també d'aspecte magrebí, la qual cosa no fa sinó accentuar la composició –potser ja no tan heterogènia– dels usuaris del transport públic d'un dissabte de finals d'estiu en aquesta nostra comarca.

En arribar a Fraga, travesso el pont sobre el Cinca i ja a l'avinguda dels Reis Catòlics observo, a l'alçada del número 15, el cartell indicador de la seu d'una associació: "Amics de Fraga. Cuidem lo fragatí més que mai." L'únic dubte que tinc sobre la indubtable catalanitat lingüística del lema de l'associació local és si "lo" és l'article masculí singular del català clàssic encara conservat –i per molts anys– en el català nord-occidental, o bé es tracta de l'anomenat article neutre "lo" –propi del castellà i vindicat últimament amb vehemència per determinats comentaristes lingüístics defensors del "català que ara es parla"– amb el significat aproximat 'd'allò que és propi d'algú o d'alguna cosa'. És a dir que "lo fragatí" tant pot fer referència al parlar català de Fraga com al conjunt de característiques o peculiaritats de la població de Fraga, inclosa la seua varietat local de la llengua comuna. Sia com sia, el cartell no em desagrada perquè mostra –sens dubte, malgrat els dirigents de l'esmentada associació– una digna ortografia catalana, lluny de l'ortografia aberrant –pròpia de l'extinta LAPAO– que, ocasionalment, hem pogut observar en la retolació pública a l'inici del nostre trajecte sabatí. Així que cuidem, ara més que mai, la cosa pública.

Mitja crònica d'un vespre lombartià a Sabadell

// ARCADI CANYELLES

En sortir, per allargar l'estona i la companyia, anàvem a fer un lomoqueso i unes mitjanes a un bar portat per una família d'origen xinès. Alguna reticència es va anar doblegant. El pare i la mare, en començar, no sabien què els hi demanàvem. Encabat el fill, un noi amb samarreta esportiva, ens cobrava en un perfecte català. Anàvem entenent el què i el qui. I rèiem, contents que estàvem.

Això un vespre de juliol a Sabadell, al carrer Sol i Padrís, al mateix on és a l'Espai Àgora Sabadell, d'Òmnium Cultural.

I tot ens sorprenia, nosaltres que veníem dels vorals de Pena-roja. De ser-hi. Ens hi havien portat Manel Aljama, Miquel Ribera, Cèlia Nolla, Josep Boltaina, Jordi Condal i Josep Giner. Lectors i lectora de poesia. Cadascú amb l'accent seu, allà on li volien posar. Ens van acompanyar a veure *costes avall, entre motes de jonça i fenasseres seques. Barrancs i masades d'una pàtria ben menude-*

ta. I tots des d'una mateixa veu.

Una sola veu, arrelada. A la vida. Amb arrel fonda que, de tant, sap dir la mort. *Jo, amb l'últim alè, m'ho deixo tot pagat. A un territori, d'un emigrant pena-rogi que volia dir-ho tot pla, a cops de mall desfer totes les pedres. Fa ganes de dir aquests versos cridant-los, rebotint-los a les serres. A l'amor. I al cap de les cuixes / allà on tu ja saps / davall del melic. L'alè i els ulls t'estimo / als records i als silencis.*

L'acte començà amb un magnífic muntatge audiovisual, amb apunts de la vida del poeta. Podíem sentir la seva veu que explicava coses. Imatges d'oliveres i de carrers que fan pujada. Una geografia que no es queda en paisatge. Els nostres vi i oli

Els lectors
ARCADI CANYELLES

no són los millors del món, venia a dir. Els que més es fan estimar, enteníem.

I s'acabà amb petons i alguna promesa de retrobament. Per terra i pertot tot de llavors, sement que deixaren les paraules dites per a qui vulgués. Per escampar.

Desideri.
Lombarte.
Poeta.
Matarranya.

NO SOM D' EIXE MÓN

La carta // Francesc Ricart

Enmig del temps més calent –entre l'11 de Setembre i el 27S– que segurament viurem des de l'òptica del que anomenem Procés a Catalunya, em decideixo per comentar la carta del President Javier Lambán al President Artur Mas a partir de les manifestacions del Conseller Germà Gordó a la UCE de Prada de Conflent aquest agost passat. Ja sé que em jugo pel capbaix que algun veí de Consell de redacció torne a tenir problemes de fum.

Dit de passada, i suposo que hi té a veure el temps canicular, trobo que aquests mesos han estat buits de “contingut de llengües” tot i el canvi viscut en el govern aragonès. Cal fer excepció de les manifestacions del mateix president Lambán en una posada en escena feta a mida amb Miquel Iceta per transmetre que ara, amb els socialistes, això de les llengües a l'Aragó tornarà a anar bé, donant per bones les legislatures de l'impagable Marcelino Iglesias.

Anem a la carta. El nou president d'Aragó fa la impressió de voler fer una demostració de puresa anticatalana i per això l'home va aprofitar per colpejar pertot on fa bony i va amollar allò del nom de la corona aragonesa, va inaugurar el seu torn de reivindicació dels béns del bisbat de Lleida i ho va rematar amb la indignació perquè el ministre Gordó havia mirat gairebé amb lascívia la Franja. I avall que fa baixada.

Quan el president Lambán s'escandalitza perquè el conseller Gordó diu que una futura República catalana no oblida-

rà el país sencer, incloent-hi la Franja, el president aragonès fa un exercici de referment de l'espanyolitat –“nos sentimos unánimamente españoles y aragoneses”. No pot acceptar que a la Franja ningú, ningú, pense d'una manera diferent, per exemple posant el sentiment d'aragonès per sobre o prescindint del d'espanyol o de sentir-se català i no espanyol.

Jo puc entendre que algú –la majoria, ja ho sé– pugui rebutjar la condició de català perquè no se'n sent i perquè el món que ha vist i l'hi han ensenyat és de “matriu aragonesa i espanyola”; però Lambán ha de poder acceptar que alguna cosa deu representar que parlem la llengua que es parla a Lleida i a Tortosa; una llengua parlada sense solució de continuïtat geogràfica; per cert una geografia que més aviat s'interromp des de la Franja cap a l'oest, sobretot tenint present l'efecte de frontera del riu Cinca i del desert dels Monegres, tan ben il·lustrat a l'últim llibre de Francesc Serés. Que quede clar que el lligam de la llengua, el definitori de la Franja, no és produït per generació espontània; per bé que pot desaparèixer aviat, això sí, si continua l'actuació orquestrada des de tants fronts com s'hi esdevé des de fa molts anys.

Al senyor Lambán, com a bon representant del socialisme espanyol, li dol que el reconeixement de catalanitat de la Franja hi pugui restar grau d'aragonesisme i d'espanyolisme i l'aterra que algú derive cap al catalanisme polític i la maleïda idea de país català.

Des de la serra

// JORDI MARÍN

Acaba l'estiu i la rutina es va imposant cobrint-ho tot amb una pressa que, malgrat ser una vella coneguda, mai deixa de sorprendre'ns de com avança. Al poble la rutina és sinònim de silenci, de carrers buits, de capvespres una mica més freds i un hivern que sabem no trigarà a arribar sense respectar el torn que li pertoca a la tardor.

Durant unes setmanes el poble s'ha omplert de tots aquells fills i néts del poble que anys enrere van haver de marxar a ciutat a guanyar-se les garrofes. Un exili forçat per les idees per a alguns els primers anys de la postguerra i forçós per a uns altres per les conseqüències d'aquesta. Però tornen, com cada estiu. Tornen a xafar els carrers on van jugar, tornen a fer una ullada a aquell solar on hi descansaven les restes d'aquella casa que no va suportar l'impacte d'aquella bomba, tornen a veure el camí per on el pare va marxar de passeig... i no va tornar. Tornen per a assegurar-se que els records encara hi són, perquè ells, tots, som fets de records i si els perdem, morim una mica més. I volem viure.

Al carrer em trobo a Toni, el carnisser, amb un paper a la mà que enganxa a la porta del seu establiment. Tancat. Aquesta rutina no és igual, és més freda. L'hivern precoç ens deixa sense carnisseria al poble, un comerç menys. La lenta agonia d'uns pobles que ens resistim a morir, però la realitat sembla no voler estar de la nostra part.

En entrar a casa engego la ràdio i m'arriben les notícies dels milers de siris que marxen desesperats cap a Alemanya creuant Hongria o els Balcans. La història es repeteix. Fa poc més de seixanta cinc anys, famílies senceres van haver de marxar d'aquí camí dels Pirineus. Com ells, caminaven amb el cor encongit i amb la poca dignitat que et queda quan t'ho han pres tot, el material i l'immaterial. Una dignitat que es recolza en l'esperança de poder tirar endavant lluny de casa i amb l'eterna pregunta al cap: tornarem?

Em pregunto si ells mai tindran un

Carrer de les Eres a Ares del Maestrat
JORDI MARÍN

estiu per anar a passejar pels seus records, es fa molt difícil de dir això ara. El somni hi és, l'esperança també, però mentrestant s'ha de viure. Penso en aquell camp d'Argelers i en la incompatibilitat amb el verb viure si no és precedit del prefix sobre—. Penso en els nous Argelers que estan apareixent a Europa ara mateix, en el vent glacial que arribarà aviat i en la hipocresia d'una Europa que no sap què fer.

No és tan difícil, em dic. No és tan difícil. No podríem acollir una d'aquestes famílies al poble? No els hi trobaríem una casa per viure, no sobreviure, i una feineteta per anar tirant? No en tinc cap dubte de la res-

posta, sí. Quantes famílies podríem acollir a la comarca? I si continuem extrapolant? El problema té fàcil solució, només cal voluntat i organització.

Els pobles sabem el que significa emigrar. Emigrar per molts motius, també per una guerra. Sabem el que és i ho recordem cada estiu quan els carrers s'omplen de corredisses i veus a tothora i ho recordem quan torna el silenci. I si alguna cosa sabem fer bé és acollir. Tenim molt a dir els pobles petits en aquest èxode que pateix ara mateix el poble siri a Europa.

Per on comencem? Segur que hi ha algun carnisser entre tots ells.

Propostes de candidats i candidates a rebre el Premi Franja Cultura i Territori 2015

Des de l'ICF s'ha decidit obrir el procés de selecció dels candidats i candidates als Premis Franja Cultura i Territori.

Si coneixeu algú amb una marcada trajectòria de defensa de la nostra cultura i del nostre territori, podeu enviar la proposta raonada, abans del 25 de desembre, a:

convocatoriapremisfranja@gmail.com

El Premi Franja Cultura i Territori, segons indica el seu nom, procura distingir persones o entitats destacades en la defensa de la llengua i cultura de la Franja; per això els candidats i premiats han de ser prou significatius, i preferentment realitzadors d'una tasca d'abast general a tota la Franja.

La seua concessió i lliurament és anual i les dues associacions actualment actives a ICF se'n fan càrrec en anys alterns: los parells l'ASCUMA i els senars l'IEBC. Seguint l'ordre actual, correspon a l'IEBC lliurar lo Premi Franja 2015, sempre amb la ratificació d'ASCUMA.

Les associacions faran difusió del veredict i lo lliurament del premi es farà durant l'any següent i dins d'un esdeveniment públic.

Fins ara els premiats ha estat:

Pietro Cucalón, Octavi Serret, José Bada Panillo, Emilio Gastó, Projecte d'Animació Cultural per a les escoles de la Franja "Jesús Moncada", Fundació Jordi Casas i Llebot, Josep i Francesc Mauri, Javier Giralt.

Ja ho sabeu, si voleu participar-hi, envieu les vostres propostes a:
convocatoriapremisfranja@gmail.com

